

Makale Künyesi (Araştırma): Karasu, B. (2024). Trabzonlu Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi'nin II. Abdülhamid'e yazdığı tebrikname: Kasîde-i Hamîdiyye. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 966-991.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1533855>

TRABZONLU TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ'NİN II. ABDÜLHAMİD'E YAZDIĞI TEBRİKNAME: KASİDE-İ HAMİDİYYE

Büşra KARASU¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı metinleri, ait oldukları dönemin edebî atmosferini yansıtmalarının yanı sıra, zengin içerikleriyle tarihî dönem ve hadiseler hakkında da bilgi içeren birer vesika niteliğindedirler. Bu noktada bazı türler öne çıkmaktadır. Türk edebiyatında 15 ilâ 20. yüzyıllar arasında pek çok şair tarafından yazılmış olan tebriknameler de bunlardandır. Çeşitli vesilelerle kaleme alınmış olan bu tür eserlerden cülus-terfi-makam amacıyla yazılanları tarihî olayların doğrudan edebî metinlere dâhil edilmesi suretiyle oluşturulmuşlardır. Manzum veya mensur olarak yazılabilen bu metinlerde yazar, tebriknamenin telifine neden olan olayı metnin temeline oturtarak muhatabını över, ona dua eder, iyi dileklerini iletir ve bazen de kendi isteklerini dile getirir. Çalışmamızın konusu olan *Kasîde-i Hamîdiyye* de bu tür bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metin, Trabzon'un önemli şahsiyetlerinden biri olan Trabzonlu Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi tarafından Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünde, bu yıla tekabül eden 1318-1316/1900 yılında yazılmıştır. Müellif, bu bilgiyi eserin giriş bölümünde belirtmiştir. Şair, tebriknamede Sultan II. Abdülhamid'i övmüş, onun döneminde yapılan yeniliklerden bahsetmiş, kendisine dua etmiş ayrıca memuriyetten azliyle alakalı olan mağduriyetini de dile getirmiştir. *Kasîde-i Hamîdiyye*'de bu özelliklerin yanı sıra Tayyib-zâde Hafız Mehmed Zühdi'nin şahsî hayatı hakkında da bilgiler yer almıştır.

Çalışmamızda öncelikle *Kasîde-i Hamîdiyye*'nin şairi Trabzonlu Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi hakkında bilgi verilmiş, ardından metin bir tebrikname örneği olarak incelenmiş, sonrasında *Kasîde-i Hamîdiyye*'nin çeviri yazısı dil içi çeviriyle birlikte verilerek makaleye metnin tıpkıbasımı eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, kaside, edebî tür, tebrikname, cülus, II. Abdülhamid.

¹ Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. bdinc@beu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3147-237X>

GİRİŞ

Arapça “uğurlu ve hayırlı olmasını dileme, duyulan memnûniyeti ve takdiri yazı veya sözle bildirme, kutlama” (Kubbealtı Lugati) manasına gelen tebrik ile Farsça “mektup, yazı, kitap, risale” (Kubbealtı Lugati), (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 1452) anlamındaki nâme kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan tebrikname sözcüğü edebî bir tür olarak; “akraba, dost, devlet büyükleri, dinî şahsiyetler ve saygın kişilere doğum, sünnet, evlilik, terfi, dinî törenler (bayram, hacdan dönüş, lihye) cülûs, sıhhat bulma, zafer, kudûm (uzak bir yerden teşrif), yeni bir yapı inşa etme, satın alma, var olan bir yapının onarılması, yeni yıl vb. vesilelerle sunulan manzum veya mensur eserdir” (Tuğluk, 2010, s. 42).

Osmanlı edebiyatında 15. yüzyıldan 20. yüzyıla değin çeşitli vesilelerle tebrikname yazmak bir gelenek haline gelmiştir. Tehniye(t)name olarak da adlandırılan bu türdeki eserler, genel olarak bir olayın kutlanması üzerine yazılmışlardır. İbrahim Halil Tuğluk'un tespitlerine göre; “tebriknamelerde cülûs-makam-terfi, yeni yıl, bayram, doğum, dinî törenler, uzak bir yerden teşrif gibi konular yoğunluklu olarak işlenmiştir” (Tuğluk, 2010, s. 64).

Makalemizin konusunu teşkil eden *Kasîde-i Hamîdiyye* cülûs sebebiyle yazılan tebriknameler grubuna girmektedir. Zühdî eserini II. Abdülhamid Han'ın cülûs yıl dönümü vesilesiyle kaleme almıştır (Doğan, 2022, e-kaynak).

Çalışmamızda inceleme, çeviri yazılı metin ve dil içi çevirisine yer verdiğimiz *Kasîde-i Hamîdiyye*, yalnızca bir tebrikname olması açısından değil, içerisinde müellifin kendi hayatına dair bilgiler barındırması ve II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmalara da değinmesi bakımından mühim bir metindir.

1. TRABZONLU TAYYİB-ZÂDE HÂFİZ MEHMED ZÜHDÎ'NİN HAYATI, KASİDE-İ HAMİDİYYE'DEN HAREKETLE BİYOGRAFİSİNE DAİR TESPİTLER VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdî, 19. yüzyılın önemli münevverleri arasında yer almaktadır. Metin neşretme ve gazetecilikte son derece üretken bir isim olan Zühdî, 1270/1853-1854'te Trabzon'da doğmuştur. Babası Trabzon'un meşhur hafızlarından Tayyib Efendi olan müellif, küçük yaşlarda devrin önemli hocalarından dersler almış, tahsilini tamamlamış ve aynı zamanda hafız olarak da çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Dinî konularda derin bir ilmî birikimi olan Tayyib-zâde Halveti'dir (Uzun, 2023, s. 692). Bu hususu *Kasîde-i Hamîdiyye*'de de belirtmiştir.

Uzun süren bir memuriyet hayatı olan Zühdî, ilk görevine vefat eden babasının yerine İslahhâne'de dersler vererek başlamıştır. Sonrasında da çeşitli alanlarda memuriyet hayatına devam etmiştir. Aynı zamanda neşriyat alanında da faaliyet gösteren Zühdî, muharrirlik de yapmış, tebriknamede de belirttiği üzere İstînâf Mahkemesi azalığı, Matbaa Müdürlüğü ve Trabzon Gazetesi muharrirliği görevlerini de sürdürmüştür. Bu vazifelerinden mağdur edilmek suretiyle azledilmiştir:

Min ğayr-ı hadd Trabzonuñ 'ulemâsından ve meşâyih-ı Halvetiyyesinden olup İstînâf Mahkemesi A'zâliğından ve Maṭba'a Müdürlüğüyle Trabzon Gazetesi Muḥarrirliğinden mağdüren infişâl iden Tayyib Efendi-zâde Hâfız (Zühdi, 1318, v. 6a)

[Haddim olmayarak, Trabzon ulemasından ve Halvetiyye şeyhlerinden olup İstînâf Mahkemesi üyeliği, Matbaa Müdürlüğü ve Trabzon Gazetesi muḥarrirliğinden mağdur olarak ayrılmış olan Tayyib Efendi-zâde Hâfız]

Tayyib-zâde Zühdi'nin memuriyet hayatı hep Trabzon'da geçmiş, Sivas'a tayin edilmesi üzerine bunu iptal ettirmek maksadıyla yola çıkmış fakat bindikleri geminin batması sonucu 1914 yılında eşiyle birlikte boğularak vefat etmiştir (Kaçar, 2023, s. 494), (Akçakale, 2018, e-kaynak).

Kasîde-i Hamîdiyye, Tayyib-zâde Zühdi'nin biyografisine dair yeni bilgiler ihtiva etmektedir. Burada, şairin II. Abdülhamid'in cülusu vesilesiyle yazdığı metne eklediği, hastalanıp izinle İstanbul'a gittiği sırada ayak oyunlarıyla işinden el çektirilmesi bilgisinden, onun Sivas'a tayin edilmeden önce de İstanbul'a gittiği ve bu sırada Trabzon'da kendisine muhalif olan bazı kimseler tarafından görevinden uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır:

Geçen yıl hastalandım izn-ile İstânbül'a gitdim

Ġyâben infişâl itdim 'alâ-iğvâ-i şeyṭânî (69. Beyit)

[Geçen yıl hastalanıp izinle İstanbul'a gittim. Şeytani bir ayak oyunu ile (işimden) ayrıldım.]

Tehâcüm eyledi aç gözli birkaç bî-ḥayâ nâdân

Kilâb-âsâ elimden ḳapdılar ol bir dilim nânî (70. Beyit)

[Aç gözlü, hayasız birkaç cahil (başıma) üşüştü, bir dilim ekmeği elimden köpek gibi kaptı.]

Ne ḳânûna ne ḥükme müstenid bir 'azl-i keyfi kim

Ser-â-pâ mekr-i şeyṭânî bütün a'râz-ı nefsanî (71. Beyit)

[(Bu), ne kanuna ne de hükme dayanan baştan ayağa şeytanın hilesi ve bütün (bütüne) nefsanî hastalık (olan) keyfi bir azil.]

Metin, 1900 yılında telif edildiğine ve Zühdi de 1914 yılında vefat ettiğine göre, şair bu metni kaleme aldıktan sonra bir süre daha görevlerine devam etmiş ve sonra Sivas'a tayin edilmiştir. *Kasîde-i Hamîdiyye*'de Tayyib-zâde Zühdi İstanbul'a gittiği sırada görevinden el çektirildiğinden bahsederken bir beyitte de sonraki iki yıl boyunca dua-gülük maaşıyla geçindiğini dile getirmiştir:

Yarım kimse du 'â-gülüḳ ma 'âşıyla iki yıldır (73. Beyit/1. Mısra)

[Yarım kimse(lik) dua-gülük maaşıyla iki yıldır...]

Bu anekdotan hareketle, şairin 1898 yılında hastalık sebebiyle İstanbul'a gittiği, bu sırada görevinden uzaklaştırıldığı ve 1900 yılında da II. Abdülhamid Han'ın 25. cülus yılı dönümü vesilesiyle yazdığı tebriknamesinde bu durumdan şikâyette bulunduğu

görülmektedir. Ayrıca mağdur olan Tayyib-zâde'ye kısa süreliğine, Osmanlı Devleti'nde görevleri uygun durum ve zamana göre dua okumak olup zamanla resmî bir unvan niteliği kazanan dua-gûluk (İpşirli, 1994, s. 541), (Açık, 2023, s. 294) vazifesinin tevdi edildiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda Tayyib-zâde'nin kırk yıla yakın bir memuriyet hayatının olduğu bilgisi bulunmaktadır (Cûdî'den aktaran; Kaçar, 2023, s. 495). *Kasîde-i Hamîdiyye*'de bu husus otuz yıl ya da otuz yıla yakın şekilde belirtilmiştir:

Otuz sâle yakındır hîdmet-i devletdeyim hem de

Sofında hîdmetim olmuşdı ber-tağdîr-i Rabbânî (59. Beyit)

[Otuz yıla yakındır devlet hizmetindeyim, sonunda hizmetim Allah'ın takdiri üzere olmuştu.]

Otuz yıl şâdıkhâne hîdmetiñ 'ağsi mükâfâtın

Baňa gösterdi anlar görmesünler Rabbim âsânî (72. Beyit)

[Otuz yıllık sadıkâne hizmetin mükafatını bana gösterdiler. Rabbim, onlar kolaylık görmesin.]

1900 yılında kaleme aldığı metninde bu ifadeleri kullanan şairin, 1914 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulduğunda Zühdf'nin memuriyetinin, 40 yılı aşığı anlaşılmaktadır. Burada *Kasîde-i Hamîdiyye*'de şairin bahsetmiş olduğu mağduriyetinin vefatına kadar olan kısa zaman sürecinde kısmen de olsa çözüldüğü görülmektedir.

Tayyib-zâde Zühdf, kendi hayatına dair olarak çok sayıda hayır işinde de bulunduğunu söylemiştir. Bu hususta Trabzon'da ifa ettiği memuriyet ile ayda bin dört yüz kuruş maaş aldığını ifade etmiş, sonrasında da görev yaptığı süre dâhilinde bir şirket kurduğunu, yeni bir ibtidai mektep yaptırdığını ve iki yerde iki mescit inşa ettirdiğini dile getirmiştir:

Bu hîdmetlerle biñ dört yüz gurus miğdârı aylıkla

Ta'ayyüş eyliyordum bā-du'ā-yı hāş-ı sultānî (61. Beyit)

[Bu hizmetlerle aylık bin dört yüz kuruşla sultana duacı olarak geçiniyordum.]

Muharrirlikde açdım dâhili eşyāmıza maşşūs

Güzel bir şirket-i hayriyye kim hîç yokdı noğşānî (63. Beyit)

[Muharrirlik yaparken (kendi) eşyamıza mahsus noksansız, güzel, hayırlı bir şirket açtım.]

Nevîn bir ibtidā'î mektebi yapdım ki ol yerde

Lüzümü var idi oldı görenler āferîn-hānî (64. Beyit)

[(Açılan) o yerde gerekli olan, görenlerin takdir ettiği yeni bir ibtidai mektep yap(tır)dım.]

İki mescid iki mevki'de yapdırdım ki bi't-teşvîk

Cehilden nâşî feth itmek gibiydi kâfiristânı (65. Beyit)

[Cehalet(in)den dolayı kafiristanı fethetmek (hissinin verdiği) teşvikle iki mevkide iki mescit yaptırđım.]

Netice itibariyle Tayyib-zâde Zühdfî'nin kaynaklarda yer alan bilgiler ve *Kasîde-i Hamîdiyye*'den elde edilen anekdotlar doğrultusunda biyografisine dair şöyle bir kronoloji oluşturulabilir:

1. 1854: Trabzon'da doğmuştur,
2. 1864: Hafız olmuştur,
3. 1877: Medrese eğitimini tamamlamıştır,
4. ?: İslahane'de ilk memuriyetine başlamış, çeşitli vazifelerde bulunmuştur,
5. 1898: Hastalık sebebiyle İstanbul'a gitmiş, bu sırada vazifelerinden azledilmiştir,
6. 1898-1900: Bu yıllar arasında dua-gûluk yapmıştır,
7. 1900: II. Abdülhamid'e tebrikname yazmış ve sıkıntılarını dile getirmiştir,
8. 1900-1914: Trabzon'da çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur,
9. 1914: Sivas'a tayin edilmiştir,
10. 1914: Tayinine itiraz için İstanbul'a doğru yola çıkmış fakat geminin Giresun açıklarında batması sonucu vefat etmiştir.

1.2. Eserleri

Tayyib-zâde Zühdfî'nin hem çeşitli gazetelerde yazıları hem de müstakil olarak kaleme aldığı eserleri bulunmaktadır. Memleketi Trabzon'da muharrirlik vazifesinde de bulunmuş olup Trabzon, Temkin ve Saadet gazetelerinde yazılar yazan Zühdfî'nin diğer eserleri mevcut bilgilere göre şunlardır:

Nev-bâve (Demir, 2007), *Mir'âtü'l-Mülûk* (Arslan, 2019), *Defter-i Esâmî-i Ricâl, Nazmu's-Siyer* (Yüksel, 1990), *Zînetü'l-Ef'ide, Vatan Hediyesi*, (Akçakale, 2018, e-kaynak), (Kaçar, 2023, s. 495-497), *Mürşidü'l-Mübtedî* (Köksal, 2016, s. 748).

2. BİR TEBRİKNÂME ÖRNEĞİ OLARAK KASÎDE-İ HAMÎDİYYE

Osmanlı Devleti'nin 34. padişahı olup aynı zamanda 113. İslam halifesi ünvanını da taşıyan Sultan II. Abdülhamid, 1876-1909 tarihleri arasında tahtta kalmıştır (Küçük, 1988: 216). Devletin buhranlı günlerden geçtiği vakitlerde padişahlık yapan II. Abdülhamid, Osmanlı'nın bu son devirlerinde kötü gidişatı durdurmak adına çok sayıda yenilik yapmıştır. Hususi olarak onun imar ve eğitim yatırımları ön plana çıkmıştır (Baytal, 2000, s. 28).

Kasîde-i Hamîdiyye, II. Abdülhamid devrine ışık tutan bir metindir. Tebrikname, yazıldığı türün özelliklerini taşımakta, manzum bölümden önce ve sonra yer alan nesir bölümler de dâhil olmak üzere işlenen konular bakımından temelde sekiz kısma ayrılmaktadır:

Tablo 1: Metnin Yapısı/Bölümleri

1	Padişaha övgü, müellifin kendi künyesi, tarih	Nesir Bölüm
2	Osmanlı mülküne, hususi olarak İstanbul'a övgü	1-12. beyitler
3	Sultan II. Abdülhamid Han'a övgü (methiye)	13-33. beyitler
4	Sultan II. Abdülhamid Han döneminde yapılan ıslahatlar	34-37. beyitler
5	Osmanlı ordusunda yapılan yenilikler ile padişah ve orduya övgü	38-51. beyitler
6	Şairin arzuhali	52-77. beyitler
7	Dua	79-82. beyitler
8	Şairin künyesi	Nesir Bölüm

2.1. Padişaha Övgü, Müellifin Kendi Künyesi, Tarih (Nesir Bölüm)

Tayyib-zâde Zühdf, eserine ilk olarak metnin başlığını zikrederken yaptığı Sultan II. Abdülhamid Han övgüleriyle başlamıştır. Burada II. Abdülhamid'i basiret sahibi, Allah indinde Müslümanların imamı, yardımcısı ve gözünün nuru sözleriyle övmüş ve ona dua etmiştir.

2.2. Osmanlı Mülküne, Hususi Olarak İstanbul'a Övgü (1-12. Beyitler)

Müellif, bu kısımda Osmanlı mülkünü övmüş ve 1 ilâ 12. beyitler arasında da hususi olarak başkent İstanbul'u çeşitli yönleriyle ele almıştır. İstanbul'un iki deniz arasında bulunması ve bir liman şehri olması gibi bazı coğrafi bilgiler vermiş, yanı sıra İstanbul'un manevi vasıflarını övgü dolu sözlerle dile getirmiştir.

Buradaki ifadelerle göre İstanbul; tüm beldelerin kiblesidir. En latif yerdir. Cennet'in bekçisi Rıdvan'ın dahi gıpta edeceği güzellikteki süslü kaşane, kasır, hane ve saraylarla doludur. Âşıkların Kâbe'si olan mabetlere sahiptir. Bir milyon ehl-i imanı bünyesinde barındırmaktadır. Otuz milyon Müslüman gönülden ona bağlıdır. İlim ve marifetin kaynağıdır. Mekke ile Medine'nin hamisidir. Hilafet merkezidir. Allah'ın gölgesinin vurduğu huzur yurdudur.²

2.3. Sultan II. Abdülhamid Han'a Övgü (Methiye) (13-33. Beyitler)

İstanbul'a ayrılan bu beyitlerden sonra 13 ilâ 33. beyitler arasında II. Abdülhamid çeşitli vasıflarıyla ele alınmış ve methedilmiştir. Bu beyitlerde II. Abdülhamid'in dile getirilen özellikleri şunlardır:

Adil,

Allah'ın Müminlere ihsanı,

² İstanbul'da ikamet eden padişahların zıllullah sıfatına atıfta bulunulmuştur.

Müslümanların imamı, halifesi,
Takva sahibi,
Allah'ın yeryüzündeki lütuf gölgesinin terkibi,
Hz. Peygamber'in vekili,
Hikmet ve fazilet sahibi,
Cömert,
Devlet asumanının parlayan ayı ve haşmet burcunun güneşi,
İslam dünyasının ruhu,
Osmanlıların şevketli padişahı,
İhtiyar genç herkesin kurtarıcısı,
Yeryüzünde insanların, gökyüzünde meleklerin duacısı olduğu mübarek bir kimse.

2.4. II. Abdülhamid Döneminde Yapılan İslahatlar (34-37. Beyitler)

Metinde 34. beyitten 37. beyte kadar II. Abdülhamid'in çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği ıslahatlara yer verilmiştir. Burada şair, birkaç alandaki yeniliklere yer verdikten sonra hususi olarak askerî alanda yapılanlara değinmiş, 37. beyitten sonra Osmanlı ordusunu ve askerini övmüştür. Zühdi'ye göre askerî alandaki yenilikler dışında II. Abdülhamid döneminde Osmanlı coğrafyasında, devrin imkânlarının da üzerinde bir çaba ile imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Şairin dile getirdiği bu icraatları şu şekilde sıralamak mümkündür:

İlim ve fen evleri, mektepler, tekkeler, mabetler, Hicaz demiryolu, yollar, kamu binaları, askerî sahadaki yenilikler, Kara Ordusu'na yapılan ilave asker taburları.

2.5. Osmanlı Ordusunda Yapılan Yenilikler ile Padişah ve Orduya Övgü (38-51. Beyitler)

Tayyib-zâde, bu açıklamalarla II. Abdülhamid döneminde ordunun üst düzey bir seviyeye ulaştığını dile getirmiş; Osmanlı askerinin ahlaklı, cesur, düşmanı korkutan, kanaatkâr, sabırlı ve iman sahibi olduğunu vurgulamıştır. Askerlerin zafere, başlarındaki kumandan öncülüğünde erişebileceğini söyleyerek de II. Abdülhamid Han'ı layıklı kumandan sözüyle övmüştür.

2.6. Şairin Arzuhali (57-78. Beyitler)

Tayyib-zâde Zühdi, metnin başlığında kasideyi padişahın cülusu münasebetiyle kaleme aldığını söylemiş, ayrıca memuriyetten zorla el çektirildiğini de anlatmıştır. Esasen tebriknamelerde müellifler kendi isteklerini de zaman zaman arz etmişlerdir (Tuğluk, 2010, s. 46). *Kasîde-i Hamîdiyye*'de Tayyib-zâde Zühdi'nin mağdur edilerek görevlerinden azledilmiş olduğunu dile getirmesi türün bu özelliğinden yararlandığını göstermektedir. Kasidenin bu kısmı bir nevi şikayetname ve arzuhal özelliği de taşımaktadır. Bu hususa, Nev'i'nin Sultan Murad'ın cülusu için yazdığı tebriknamesinde olduğu gibi diğer metinlerde de rastlamak mümkündür (Tuğluk, 2010, s. 50).

Tayyib-zâde Zühdi, II. Abdülhamid'e yönelik yazdığı bu şikâyet sözlerinden sonra ona “sevgili, şevketli sultanım” diyerek yine de kanaat ehli olduğunu, Hz. Peygamber'in el-fakru fahrî sözünün sırrını üstünde taşıdığını söylemiştir. Sonrasında da bu zamana kadar sabrederek beklediğini fakat artık dayanma gücünün kalmadığını, Allah ve Resulünden sonra dayanağının kendisi olduğunu belirtmiştir.

Bu sözlerinden sonra da “Yeter ey Tayyib-oğlu Zühdi âgâz-ı dua kıl” diyerek kasidenin dua kısmına geçmiştir.

2.7.Dua (79-82. Beyitler)

Kasîde-i Hamîdiyye, dua bölümüyle sona ermiştir.

2.8.Şairin Künyesi (Nesir Bölüm)

Zühdi, metnin sonuna “el-ebdü'd-dâ'” notunu düşmüş ve kendi künyesini verdiği nesir bir bölüm kaleme almıştır.

Kasîde-i Hamîdiyye'de fahriye bölümü yer almamaktadır. Müellif, tebriknamede böyle bir hususun gerekliliğinin farkında olduğunu belirtmek isteyen mütevazı bir tavır ile metinde bu bölümü yazmayışını tevhit ehli olmasına bağlamıştır. Tayyib-zâde, bu ifadeleriyle tasavvufî kimliğini de ortaya koyarak Halveti oluşuna dikkati çekmiştir. İlgili beyit şudur:

Eger fahriyyeye olsa müsâ'id meslek-i tevhiid

Yazup hayrında kırdum sözlerimle nükte-sencânı (56. Beyit)

[Eğer tevhit mesleği (tevhit ehli olmak) övünmeye müsaade etseydi, hayrında nükteli sözler yazıp (metne) eklerdim.]

3. KASÎDE-İ HAMÎDİYYE'NİN BİÇİM, DİL ÖZELLİKLERİ

Tebrikname toplam 82 beyitten müteşekkildir ve şairin başlıkta da belirttiği üzere kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Metinde manzum kısımlar dışında tebriknamenin başında ve sonunda metin ile şaire dair açıklamaların yer aldığı nesir bölümler yer almaktadır.

Kasîde-i Hamîdiyye, edebî tür olarak bir tebrikname örneğidir. Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı toplumunda büyük törenlerle kutlanan 25. cülus yıl dönümünün (Çakmak, 2000, s. 2) tebriki ve müellifin memuriyetten mağduren azlinin dile getirilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Metnin muhtevası da buna göre şekillenmiştir.

Tebrikname, aruzun Hezec bahrinin *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Veznin oldukça usta bir biçimde kullanıldığı metinde aksaklıklar yer almamaktadır.

Kasîde-i Hamîdiyye, Osmanlı Türkçesinin yenileşme döneminde (Özkan, 2007, s. 484) kaleme alınmış olup Arapça Farsça ifadelerin yoğun olarak kullanıldığı bir dille kaleme alınan nesir bölümle başlamaktadır:

Pâdişâh-ı dil-âgâh ve şehinşâh-ı mü'eyyed min-'indillâh İmâmü'l-Müslimîn ve kurretü'l-'uyünü'l-muvahhidin es-sultânü bine's-sultân es-sultânü'l-Gâzî 'Abdü'l-hamîd

Hân-ı Şânî E'tâla'llâhü 'ümrahü ve şeraha şadrahü bi-hakki'l-Kur'âni ve seb'ü'l-meşânî Efendimiz Hazretleriniñ mehâmîd-i sene-i hilâfet-penâhîleri mutazammın Kaşîde-i Hamîdiyyedir (Zühdf, 1318, v. 1b).

[Basiret sahibi, Allah'ın kendisine yardımında bulunduğu, Müslümanların imamı, tevhit ehlinin gözünün nuru, sultan oğlu Sultan Gazi İkinci Abdülhamid Han, Allah ömrünü uzatsın, kalbini Kur'an ve seb'ü'l-mesani ile genişletsin, Efendimizin halifelîğinin sene-i devriyesinin methiyesini içeren Kasîde-i Hamîdiyye'dir.]

Manzum kısımda dil genel olarak ağır olmakla birlikte dilin, yerine göre sadeleştiği de görülmektedir. Şairin bu hususta methiye kısımları ile dua bölümlerinde ağır, arzuhal içeren bölümlerde de sade bir dil kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

Padişaha yazılan methiye bölümünden örnek:

İmâmü'l-Müslimîn hâmi-i sâmi-i humât-ı dîn

Şeh-i takvâ-güzîn dibâce-zîb-i nüsha-i hânî (17. Beyit)

[Müslümanların önderi, dinin koruyucularının yüce hamisi, takva sahibi şah, hanlık nüshasının dibace(sinin) süsü.]

Dua bölümünden örnek:

Serîr-ârâ-yı 'adl ü dâd kılsun farç-ı haşmetle

Cenâb-ı Rabb-i bî-çün Hazret-i 'Abdü'l-hamîd Hânî (81. Beyit)

[Yaptıkları sorgulanamayacak (olan) Allah, Abdülhamid Han Hazretlerini heybetle adalet tahtının süsü eylesin.]

Şairin kendinden bahsettiği bölümden örnek:

Nevîn bir ibtidâ'î mektebi yaptım ki ol yerde

Lüzümü var idi oldı görenler âferîn-hânî (64. Beyit)

[(Açılan) o yerde gerekli olan, görenlerin takdir ettiği yeni bir ibtidai mektep yap(tır)dım.]

İki mescid iki mevki'de yaptırdım ki bi't-teşvîk

Cehilden nâşî feth itmek gibiydi kâfiristânı (65. Beyit)

[Cehalet(in)den dolayı kafiristanı fethetmek (hissinin verdiği) teşvikle iki mevkide iki mescit yaptırdım.]

4. NÜSHA TAVSİFİ

Kasîde-i Hamîdiyye'nin mevcut bilgilere göre bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY04606 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Toplam 6 varaktan müteşekkildir. 230X170 mm ölçülerinde olup siyah bez cilt içerisinde ve talik hatlıdır.

Metin, yazma içerisinde 1b-6b varakları arasında bulunmaktadır. Varaklarda 16 satır mevcut olup bunlar tek sütun halinde ve girintili çıkıntılı şekilde yazılmışlardır. Yazmada ayrıca çiçek tezyinatı ve şaire ait "Mehmed Zühdf" yazılı bir mühür bulunmaktadır.

5. ÇEVİRİ YAZILI METİN - DİL İÇİ ÇEVİRİ³

Es-sultānū zıllullāhi fi 'l-arzı ye'vi ileyhi küllü mazlūmin⁴

El-'abdū 'd-dā'ī Hâfız Zühdf Trabzonī⁵ 16 Şaferü'l-Hicr Sene 318 Haziran 316⁶

Pādişāh-ı dil-āgāh ve şehinşāh-ı mü'eyyed min-'indillāh İmāmü'l-Müslimîn ve kurretü'l-'uyünü'l-muvahhidîn es-sultānū bine's-sultān es-sultānū'l-Ġāzī 'Abdü'l-ḥamīd Ḥān-ı Şānī Eṭāla'llāhū 'ümrahū ve şeraḥa şadrahū bi-ḥaqqı'l-Ḳur'āni ve seb'ü'l-meşāni Efendimiz Ḥazretleriniñ meḥāmīd-i sene-i ḥilāfet-penāhileri mutaẓammın Kaşīde-i Ḥamīdiyyedir⁷

[mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün]

[1b] [1] Çehār aqtāra ğıbtā-baḥş olursa mülk-i 'Osmānī
Sezādır çünki sehl ü mu'tedildir cümle büldānī⁸

Ḥuşuşen şehr-i İstānbül ki oldur kıbletü'l-büldān
Letāfetde aña bir yer ne olmuş ne olur şānī⁹

O dilber rüh-perver ḥāneler kāşāneler ḥaqqā
Kim olmuşlardır ārāyişde eṭrāf u erkānī¹⁰

O şāhāne serālar ol zerendüd kaşlar kim
Olurlarsa sezādır ğıbtā-baḥş-ı kāh-ı Rıdvānī¹¹

[5] Ya ol 'ālī me'ābid kim zuhūriyla buṭūniyla
Şafāu'r-rüh-ı Mānī Ka'betü'l-'uşşāq-ı rühānī¹²

³ Metin, döneminin imla özelliklerine uygun olarak okunmuştur. Çeviri yazıda tam transkripsiyon uygulanmış olup metin içinde okunamayan yahut okunması hususunda tereddüde düşülen yerlere kelimelerin yazmadaki orijinal halleri eklenmiştir. Metne ilave edilen kelimeler parantez () ile belirtilmiş, beyitlerin dil içi çevirileri dipnotlarda yer almıştır.

⁴* Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve bütün mazlumların sığınağı (olan) sultan.

⁵* (Sultanın) duacı(sı) ve kulu, Trabzonlu Hafız Zühdf

⁶* Sene Hicri 16 Safer 1318, Rumi Haziran 1316

⁷* Basiret sahibi, Allah'ın kendisine yardımcı bulunduğu, Müslümanların imamı, tevhit ehlinin gözünün nuru, sultan oğlu Sultan Gazi İkinci Abdülhamid Han, Allah ömrünü uzatsın, kalbini Kur'an ve seb'ü'l-mesani ile genişletsin, Efendimizin halifelığının sene-i devriyesinin methiyesini içeren *Kasîde-i Hamîdiyye*'dir.

⁸* Bütün beldeleri mutedil olduğundan Osmanlı mülkü (dünyanın) dört (bir) tarafının (kendisine) gıpta etmesine layıktır.

⁹* Özellikle İstanbul şehri, tüm beldelerin kıblesidir. Letafet (hususunda) onun gibi ikinci bir yer ne olmuştur ne de olacaktır.

¹⁰* Doğrusu o güzel, ruhu besleyen evler (ve) köşkler (şehrin) etrafını süslemiştir.

¹¹* O şahane saraylar (ve) altın rengi kasırlar, Rıdvan'ın köşkünün gıpta etmesine layıktır.

¹²* Ya o âşikâr ve gizli (taraflarıyla) Mani'nin ruhuna safâ veren, mübarek âşikârların Kabe'si (olan) yüce mabetler.

[2a] İki bahrîndır iki kıt'anındır mültekâsı ol
İki sedd-i tabt'î ile de mesdûd her yanı¹³

Sefâ'in her ne deñlü var ise dünyâda toplansa
Yine kâfîdir istî'âbına vüs'atli limânı¹⁴

Ne kutlu şehrdir kim besliyor dâ'im derûnında
Sa'âdetlerle bir milyon kadar şâlt ehl-i îmânı¹⁵

Ne kutlu şehrdir kim nice yıllardan beri olmuş
Fünûnuñ menba'ı 'ilmiñ maqarrı ma'rifet kânı¹⁶

[10] Ne kutlu şehrdir kim Yeşrib ü Bathâ'nıñ olmuşdur
Kemâl-i rüşd ile rıkkatle hāmîsi nigh-bânı¹⁷

Ne kutlu şehrdir kim kendine şiddetle rabt itmiş
Şerefle şân ile üç yüz kadar milyon Müselmân'ı¹⁸

Nasıl rabt eylemez kim übhet ü iclâl ile olmuş
Hilâfet merkezi dârü'l-ḥuzûr-ı zıll-i Yezdânı¹⁹

O sulţân-ı serîr-ârâ-yı 'adl ü dâd kim el-ḥak
Vücûdı 'âlem-i İslâm'adır Allâh'ın ihsânı²⁰

[2b] O şâhen-şâh-ı revnaḡ-baḡş-ı evreng-i hilâfet kim
Ḳazâ fermân-ber-i ḡukmi kader münḡâd-ı fermânı²¹

[15] O ḡâkân-ı ḡâkîm leyyinü'l-ḡulḡ u şedîdü'l-baḡş
K'olur Fârûḡa bu Nuşîrevân olmaz buña şânı²²

¹³* O, iki deniz ve iki kıtanın keşiştiği yerdedir. Her tarafı iki doğal set ile çevrelenmiştir.

¹⁴* Dünyada ne kadar gemi varsa hepsi bir araya gelse yine de (İstanbul'un) geniş limanı onlar için yeterli olacaktır.

¹⁵* (O), bir milyon kadar mümini besleyip (doyuran) ne kutlu bir şehirdir.

¹⁶* (O), yıllar boyu ilmin kaynağı, merkezi (ve) marifetin menbaı (olan) ne kutlu (bir) şehirdir.

¹⁷* (O), büyük bir olgunluk ve merhametle Mekke ve Medine'nin koruyucusu olan ne kutlu (bir) şehirdir.

¹⁸* (O), şeref ve şân ile üç yüz milyon kadar Müslüman'ı kendine bağlayan ne kutlu (bir) şehirdir.

¹⁹* Nasıl bağlamasın ki? (O büyük bir) ikram ile hilafet merkezi ve Allah'ın gölgesinin (verdiği) huzurun evi olmuştur.

²⁰* O, varlığı İslam âlemine Allah'ın ihsanı ve adalet tahtının süsü (olan) sultandır.

²¹* O, kazanın fermanını yürüttüğü, kaderin (ise) fermanına itaat ettiği, hilafet tahtına letafet bahşeden şahların şahıdır.

²²* O basiret sahibi hakan, yumuşak huylu(dur aynı zamanda) gazabı (da) şiddetlidir. (Öyle) ki (o adalet konusunda) ikinci Faruk olmuş fakat Nuşirevan bunun ikincisi olamaz (Adalet hususunda Nuşirevan ona denk olamaz).

O sultân-ı mu'azzam Hazret-i 'Abdü'l-Hamîd Hân kim
Yazar bu gûne evşâfin bu memlûk-ı du'â-hânı²³

İmâmü'l-Müslimîn hâmi-i sâmi-i humât-ı dîn
Şeh-i takvâ-güzîn dîbâce-zîb-i nüsha-i hânı²⁴

Cihân-bân-ı mu'allâ-menkabet şâh-ı kader kudret
Medâr-ı saltanat-ârâyış-i dîhîm-i haqânı²⁵

Hudâvend-i zafer-yâver şeh-i Cem-câh u dîn-perver
Vekîl-i zât-ı Peygâmb-ber zılâl-i luğf-ı Sübhânı²⁶

[20] Hükümdârân-ı aşrîñ 'aql-ile hikmetle mümtâzı
Hîred-mendân-ı vaktiñ fazl-ile übhetle sultânı²⁷

Nebâhatle sipihr-i devletiñ mâh-ı cihân-tâbı
Şehâmetle burûc-ı şevketiñ mihr-i dırağşânı²⁸

[3a] Riyâz-ı 'adl ü inşâfiñ rebî'-i behcet-efzâsı
Cinân-ı cüd u luğfuñ baħr-i dürr ü gevher-efşânı²⁹

Zülâl-i nazmıñ nazm-âverân-ı vakt meftûni
Mübârek nuğkunuñ hep münşiyân-ı dehr hayrânı³⁰

Nehâr-ı 'ahd-i 'adli ehl-i dîn erbâb-ı nâmûsa
Şabâh-ı 'ıyd-i rûhânî zamân-ı 'ayş u şadânı³¹

^{23*} Bu türden vasıflarını duacıları olan kulunun yazdığı o ulu sultan, Abdülhamid Han Hazretleridir.

^{24*} Müslümanların önderi, dinin koruyucularının yüce hamisi, takva sahibi şah, hanlık nüshasının dibace(sinin) süsü.

^{25*} Övülmeye layık vasıflara sahip, cihanın koruyucusu (olan), kudretin şahı. Hakanlık tacının saltanat süsünün dayanağı.

^{26*} Zaferin dostu (olduğu) sultan. Cem rütbeli ve dindar padişah. Hz. Peygamber'in zatının vekili, ilahi lütfun gölgeleri (tecellileri).

^{27*} Akıl ve hikmet(iy)le asrın hükümdarlarının seçkini. Zamanın akıllı kimselerinin fazilet ve yücelik ile sultanı.

^{28*} Şan ve şeref(iy)le devlet göğünün cihanı aydınlatan ayı, yiğitliğ(iy)le şevket burçlarının parlayan güneşi.

^{29*} İnsaf ve adalet bahçelerinin (onları) neşelendiren baharı, lütuf ve cömertlik cennetlerinin cevher ve inci saçan denizi.

^{30*} Zamanın nâzımları, nazımının latif suyunun meftunu. Dünyanın (tüm) münşileri (de) mübarek nutkunun hayranı.

^{31*} (Onun) adalet ahdinin günü dindar ve namuslu (kişilere) mübarek (bir) bayram sabahı (ve) mutluluk zamanıdır).

[25] Nigeh-bânî-i hıfz u zabtı kıldı dâhilen yer yer
Kemîngâh-ı hafâda ser-nühüfte ehl-i tuğyânı³²

Tamâm İslâmiyânın rûh-ı cismi kurretü'l-‘aynı
Bütûn ‘Osmâniyânîñ sevgili şevketli sultânı³³

Şalâh-ı dîndir dünyâdır efkâr-ı hümâyûnı
Refâh-ı pîrdir bernâdır âmâl-i cihân-bânı³⁴

İder haqqıyla tezyîn nâm-ı nâmî-i Hümâyûnuñ
İki vaşf-ı bülend (ü) hâş kim besdir ana şânı³⁵

Biri terkîb-i kudşânî-i zıllullâhi fi'l-‘âlem
Birisî nâ'ib-i zât-ı Resûlullâh ‘unvânı³⁶

[30] [3b] Degildir kâbil-i ta‘dâd-ı evşâf u me‘âlîsi
Anîñ yerde beşer gökde melek olmuş du‘â-hâmı³⁷

Şeh-i Şiddîk ﷺ Haydar-âşâr ‘Ömer ﷺ
Ayâ şahib-i hayâ zât-ı zi'n-nüreyn-i ‘Osmânî

Zamân-ı şevketiñdir devletiñ devr-i terakkîsi
Ziyâd'olmağda sâyeñde ‘ulüvv-i şevket ü şânı³⁸

Mizâc-ı ‘aşrı icâbât-ı vaqti gerçek ‘ârifîñ
Siyâsiyyûn-ı vaqt-ârâ-yı şâhâneñ şenâ-hâmı

Meḥâkim ser-te-ser işlâh olundu devr-i ‘adliñde
Yetiştirdi nice erbâb u ehl âdem debistânı³⁹

[35] Daḥi her şu‘beye de icrâ olundu ḥaylî işlâḥât

³²* Gizliliğin pusu kurduğu yerde asileri koruma ve zabtın gözcülüğü altına aldı (takip ettirdi).

³³* Bütün İslam topluluklarının cisminin ruhu, gözünün nuru. Tüm Osmanlıların sevgili, yüce sultanı.

³⁴* Düşünceleri din ve dünyanın rahat ve huzuru (içindir). Cihanın koruyucusu (olan) hükümdarın emeli, genç yaşlı (herkesin) refahıdır.

³⁵* Şanını (anlatmaya) kâfi gelen iki hususi, yüce vasıf padişahlığının namı ismini süsler.

³⁶* Biri dünyada Allah'ın gölgesi olmasının kutsal terkibi, birisi (de) unvanı(nın) Allah'ın Resul'ünün zatının vekili (olmasıdır).

³⁷* Yücelik ve vasıflarını saymak mümkün değildir. Yerde insan, gökte melek onun duacı olmuştur.

³⁸* Devletin ilerleme devri (senin) yüce zamanındır. Sayende (devletin) şan ve yüceliği artmaktadır.

³⁹* (Senin) adalet devrinde mahkemeler baştan başa ıslah olundu. (Bu devrin) okulu nice (işinin) erbabı ve ehli insan yetiştirdi.

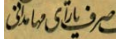
O işlâhâtdır hâliñ zamânîñ fevkü'l-ımkânı⁴⁰

Ne mektebler nice dârü'l-'ulûmlar eylediñ te'sîs
Kim oldı tâlîbîniñ menşe'-i feyz-i firāvânı⁴¹

Me'âbidle tekâyâ vü husûr-âsâ mebânîniñ
Şayılmaqla tükenmez çünki yokdur hadd ü pâyânı⁴²

[4a] Hele Yeşrib'deki Baḥḥâ'daki âşâr-ı kıymet-dâr
Bütün şükran-güzâr-ı lutf kıldı her Müselmân'ı⁴³

Yapıldı 'askerî mülkî nice yollar ne mebnâlar
Kim oldı her biri mülkiñ şeref-baḥşâ-yı 'ümrânı⁴⁴

[40] Huşûşen ittibâ' itdiñ el-ḥaḥ
İdüp bu işde gerçek

Hamîdiyye 'ilâve 'askerini eylediñ ihdâs
İki milyona vardı kuvve-i berrî-i 'Osmânî⁴⁵

Bu kuvvet lerze-nâk-ı dehşet itdi cümle a'dâyı
Bu kuvvet ḥande-rîz-i behcet itdi ḥayr-ḥâhânı⁴⁶

Bu kuvvet zâd-Allâh pür-telâş u ıztırâb itdi
Tamâmıyla eşirräyî bütün erbâb-ı tuğyânı⁴⁷

Bu kuvvet beñzemez sâ'ir kuvâyâ başka kuvvetdir
Buña hem cünd-i 'Osmânî dinür hem cünd-i Raḥmânî⁴⁸

[45] Eger bir ḥamle kılsa şiddet ü şavletle bir kûha
Döner bir vâdî-i bî-zirveye bir anda her yanı⁴⁹

⁴⁰* Her şubede zamanın imkânlarının üzerinde (olan) çok sayıda ıslahat yapıldı.

⁴¹* Öğrencilerin feyiz kaynağı (olan) ne okullar, nice ilim yuvaları yaptırdın.

⁴²* (Devrinde yapılan) çok sayıda mabet, tekke (ve) devasa binalar saymakla tükenmez.

⁴³* Hele Medine ve Mekke'deki kıymetli eserler, her Müslüman'ı lütfuna minnettar kıldı.

⁴⁴* Her biri devletin bayındırlığına şeref katan nice askerî, sivil yol ve binalar yapıldı.

⁴⁵* Hamidiye ilave askerini kurdun. Osmanlı Kara Kuvvetleri(nin asker sayısı) iki milyona vardı.

⁴⁶* Bu kuvvet, bütün düşmanları dehşetten (dehşete düşürerek) titretti. (Devletin) hayrını isteyenleri de sevinçten gülümsetti.

⁴⁷* Bu kuvvet, Allah (sayısını, etkisini) artırsın, kötü ve hayırsız kimselerle isyankârları telaşa düşürüp acı çektirdi.

⁴⁸* Bu kuvvet diğer kuvvetlere benzemez, başka kuvvettir. Buna hem Osmanlı'nın hem Rahman'ın askeri denir.

⁴⁹* Eğer bir dağa şiddetle saldırırsa bir anda (dağın) her yanı, zirvesi olmayan bir vadiye döner (dümdüz olur).

[4b] Eger bir ƒal' anıñ bārūsına burcına tırmansa
Örümcek nesc-i dām eyler şanıñ seyr eyleyen anı⁵⁰

Hücüm-ı 'asker-i 'Oşmāniyāndır añdıran el-ħaƒ
Vüsüb-ı berƒ-i seyr-i dehşet-engiz-i hizebrāni⁵¹

ƒanā' at şabr iṭā'at anlara ahlāk-ı māder-zād
Şebāt u iḳtiḫām u cür'et ise lutf-ı Rabbāni⁵²

Diriğ itmez biri bir dānesin bir bir fedā eyler
Ölürse dīn yolında pādışāh uğrında bin cāni⁵³

[50] Kılıcdan ƒarğıdan yılmaz tüfeng ü toptan ƒorƒmaz
Bir 'askerdir ki yok bir yerde bir devletde aƒrāni⁵⁴

Zafer tevfiƒ-i 'āşıƒdır bu 'askerden cüdā olmaz
Olinca başları üstinde lāyıklı ƒumandanı⁵⁵

Cülüs-ı meymenet-me' nūs-ı şāhāneñ vukū'ında
ƒuluñ tārīḫ bulmuşdum şu naşş-ı pāk ƒur'āni⁵⁶

Ce'alnāke ḫalīfeten⁵⁷ nazm-ı 'ālisi ḫesāb olsun
Fakaṭ taḫrīr olunsun evvelā ber-ħaṭṭ-ı 'Oşmāni⁵⁸

⁵⁰* Eğer bir kalenin duvar ve burcuna tırmansa bunu seyreden, örümcek ađ örüyor sanır.

⁵¹* Hakikaten Osmanlı askerinin hücumu, aslanların korkunç yürüyüşünün şimşeg(e benzeyen) sıçrayışını hatırlatmaktadır.

⁵²* Kanaat, sabır (ve) itaat onlara doğuştan gelmektedir. Kararlılık, saldırı (kabiliyeti) ve cüret ise Allah'ın lütfudur.

⁵³* (Askerlerin) bin canı (olsa) padişah uğrunda (ve) din yolunda (onları) teker teker feda eder. Biri (bile canının) bir tanesini esirgemez.

⁵⁴* Bir yerde (ya da) bir devlette eşi benzeri olmayan bu asker mızraktan, kılıçtan yılmaz. Tüfek ve toptan korkmaz.

⁵⁵* Zafer, âşığa (en) uygun düşen (hal)dir. Nitelikli kumandanları başlarında oldukça bu askerden (zafer) uzak olmaz.

⁵⁶* Kulun şahane, bereketli cülusunun vukuunda tarih (olarak) şu temiz (ve) kesin sözü, Kur'an'ı buldum.

⁵⁷ Şair, burada yer alıp “Biz seni halife yaptık” anlamına gelen “ce'alnāke halīfeten” ifadesi ile Sad Sûresi'nin 26. ayetinin bir kısmını iktibas ederek Abdülhamid'in tahta çıkışına tarih düşürmüş, bunu da önceki beyitte dile getirmiştir. Ayetin bu kısmında ebcedle 1294 yani 1877 tarihi çıktığından Tayyib-zade Zühdfî metinde cealnāke ifadesindeki bir elifi çıkarmış ve bu suretle 1293/1876 tarihine ulaşmıştır. Bu sebeple normal olarak ځَلِيفَةً جَعَلْنَاكَ şeklinde yazılması gereken bu iki kelimedenden جَعَلْنَاكَ ebced hesabında sayı değeri 1 olan elif harfi olmadan yazılmıştır.

⁵⁸* (Tarih olarak) “Cealnāke halīfeten” (şeklindeki) yüce söz hesap olsun. Fakat önce Osmanlı hattı ile yazılsın.

[5a] Bu sırr-ı Hazret-i Kur'andır burhândır mutlak
İder her 'azmini ta'ķīb tevfiķāt-ı Rabbānī⁵⁹

[55] Zamānım ba'd-ez-īn haşr eyleyem evşāf-ı vālāna
Kuluñdur şimdi zīrā Nef'ī-i mu'ciz-deme şānī⁶⁰

Eger faħriyyeye olsa müsā'id meslek-i tevħīd
Yazup hayrında kırdım sözlerimle nükte-sencānı⁶¹

İcāzet vir de bir nebze hużūr-ı 'izzete kılsun
Du 'ā-ħān-ı kādīmīñ 'arz-ı aħvāl-i perīşānı⁶²

Kuluñ Kur'āna tevħīde 'ulūma kilke mensūbum
Hemān bunlarla geçdi 'ömrümün kıymetli ezmānı⁶³

Otuz sâle yakındır ħidmet-i devletdeyim hem de
Soñında ħidmetim olmuşdı ber-taķdīr-i Rabbānī⁶⁴

[60] Vilāyet Matba'ında hem müdür ü hem muħarrirdim
Hem İstīnāf'da a'zā idim ber-hük-m-i Ĥākānī⁶⁵

Bu ħidmetlerle biñ dört yüz ğuruş miķdārı aylıkla
Ta'ayyüş eyliyordum bā-du 'ā-yı ħāş-ı sultānı⁶⁶

[5b] Riyāsetde bulundum bi'l-vekāle ħaylī müddetler
Du 'ālar aldırup ħünkārıma ber-vech-i Ĥākķānī⁶⁷

Muħarrirlikde açdım dāħili eşyāmıza maħşūş
Güzel bir şirket-i ħayriyye kim hīç yoķdı noķşānı⁶⁸

^{59*} Bu, Hazret-i Kur'an'ın sırrıdır, mutlak delildir. (Senin) her gayretini Allah'ın yardımı takip eder (Allah her teşebbüsünde yardımcın olur).

^{60*} (Bundan sonra) zamanım(ı) yüce vasıflarını (övmeye) hasredeyim. Zira nefesinin kudretine kimsenin erişemediği Nef'i'nin ikincisi, şu zamanda (bendeniz) kulundur.

^{61*} Eğer tevhit mesleği (tevhit ehli olmak) övünmeye müsaade etseydi, hayrında nükteli sözler yazıp (metne) eklerdim.

^{62*} İcāzet ver, (bu) öteden beri duacın (olan kulun) perişan halini bir nebze (olsun) yüceliğinin huzuruna arz etsin.

^{63*} Kulun (olan ben) Kur'an'a, tevhide, ilimlere (ve) kaleme mensubum. Ömrümün kıymetli zamanları bunlarla geçti.

^{64*} Otuz yıla yakındır devlet hizmetindeyim, sonunda hizmetim Allah'ın takdiri üzere olmuştur.

^{65*} Vilayet Matbaası'nda hem müdür hem de yazardım. Aynı zamanda padişahın (verdiği) hüküm üzerine İstīnāf'ta üyeydim.

^{66*} Bu hizmetlerle aylık bin dört yüz kuruşla sultana duacı olarak geçiniyordum.

^{67*} Sultanıma, (onu) Hakk'a ulaştıracak yönde dualar aldırarak epey süre vekaleten başkanlık yaptım.

Nevîn bir ibtidâ'î mektebi yaptım ki ol yerde
Lüzümü var idi oldu görenler âferîn-ğâni⁶⁹

[65] İki mescid iki mevki'de yaptırdım ki bi't-teşvîk
Cehilden nâşî feth itmek gibiydi kâfiristâni⁷⁰

Vilâyet mülhâkâtında nice emsâli bi't-teşvîk
Yapıldı sıdkımın kolleksiyonlar elde burhânî⁷¹

Müderriken kuluñ hiç rütbesizler oldılar ulâ
Henüz bir mevleviyet olmadı bu 'abde erzânî⁷²

Ğam-ı zîk-i ma'îşet rütbe derdin kıoymadı dilde
Verâ'ü'l-ğaybe itdim ğayret-i emsâl ü akrânî⁷³

Geçen yıl hastalandım izn-ile İstânbul'a gıtdım
Ğıyâben infişâl itdim 'alâ-ığvâ-i şeytânî⁷⁴

[70] [6a] Tehâcüm eyledi aç gözli birkaç bî-hayâ nâdân
Kilâb-âsâ elimden kapdılar ol bir dilim nânî⁷⁵

Ne kânûna ne hükme müstenid bir 'azl-i keyfî kim
Ser-â-pâ mekr-i şeytânî bütün a'râz-ı nefsanî⁷⁶

Otuz yıl şâdıqâne hizmetin 'aksî mükâfâtın
Baña gösterdi anlar görmesünler Rabbim âsanî⁷⁷

^{68*} Muharrirlik yaparken (kendi) eşyamıza mahsus noksansız, güzel, hayırlı bir şirket açtım.

^{69*} (Açılan) o yerde gerekli olan, görenlerin takdir ettiği yeni bir ibtidai mektep yap(tır)dım.

^{70*} Cehalet(in)den dolayı kafiristâni fethetmek (hissinin verdiği) teşvikle iki mevkide iki mescit yaptırdım.

^{71*} Vilayetin merkeze bağlı köylerinde teşvik ile nice emsali yapıldı. (Bunu kanıtlayan) koleksiyonlar, sadakatimin elde (bulunan) delilidir.

^{72*} Kulun müderriken hiç rütbesi olmayanlar ulâ makamına erişti. Bu kul(unuz)a henüz bir müderrikslik payesi verilmedi.

^{73*} Geçinme darlığının (verdiği) üzüntü gönülde rütbe (edinme) isteği bırakmadı. Emsal ve akranların gayretini kaybettim (unuttum).

^{74*} Geçen yıl hastalanıp izinle İstanbul'a gittim. Şeytani bir ayak oyunu ile memuriyetten azledildim.

^{75*} Aç gözlü, hayasız birkaç cahil (başıma) üşüştü, bir dilim ekmeği elimden köpek gibi kap(tı).

^{76*} (Bu), ne kanuna ne de hükme dayanan baştan ayağa şeytanın hilesi ve bütün (bütüne) nefsanî hastalık (olan) keyfî bir azil.

^{77*} Otuz yıl sadıkane hizmetin mükafatını onlar bana (bu şekilde) gösterdi. Rabbim, onlar kolaylık görmesin.

Yarım kimse du'â-gûluk ma'âşıyla iki yıldır
İdâre eyledim yollu tokuz cânı⁷⁸

Berâtila ebâtil irtikâba irtidâd-âsâ
Şalardum la'net ü nefrîn-ile ebşâr-ı im'ânı⁷⁹

[75] Anuñcün eylemiş el-fakru fahrî sırrı üstümde
Tecellî ey cihânîñ sevgili şevketli sultânı⁸⁰

Zuhûrât-ı Hüdâ'yı gözledim şabr u kanâ'atle
Nihâyet kalmadı şabrîñ da ârâmıñ da imkânı⁸¹

Penâhım sensiñ Allâh ve Resûlullâhdan soñra
Sevindir pâdişâhım 'adliñ ile dâd-ğâhânı⁸²

Bi-ğakçullâh ma'zûrum ve Rabbü'l-Ka'be mazlûmum
Meded-res ol baña lutfuñla sen ey merhamet kâni⁸³

Yeter ey Tayyib-oğlı Zühdf âğâz-ı du'â kıl kim
Du'â ile sözi kesmekdir âyîn-i sühan-dânı⁸⁴

[80] Anıldıkça cihânda 'adl ü zulm ü hâkim ü mahkûm
Hükümet-gehleriñ hâcet-verân toldukça dîvânı⁸⁵

Serîr-ârâ-yı 'adl ü dâd kılsun farf-ı haşmetle
Cenâb-ı Rabb-i bî-çün Hazret-i 'Abdü'l-ğamîd Hânı⁸⁶

Hüdâ 'askerlerin manşûr ide düşmenlerin mağhûr
Temevvüc ide her yerde livâ-yı şevket ü şânı⁸⁷

^{78*} Yarım kişilik dua-guluk maaşıyla (..) yollu dokuz canı idare ettim.

^{79*} Hediyelere, faydasız şeylere (ve) rüşvete Hak dinden dönüyormuş gibi (hissederek) lanet eder, (bu hususta) çok dikkatli olurum.

^{80*} Ey cihanın sevgili, şevketli sultanı! Bu sebeple el-fakru fahrî sırrı üzerimde tecelli eylemiş.

^{81*} Sabır ve kanaatle Allah'ın tecellilerini bekledim. Nihayet sabrın da sükunetin de imkânı kalmadı.

^{82*} Allah ve Resul'ünden sonra sığmağım sensin. (Ey) padişahım adlin ile adalet isteyenleri sevindir.

^{83*} Allah hakkı için mazurum, Kabe'nin Rabbi (için) mazlumum. Ey merhamet kaynağı (olan padişahım)! Lütfunla imdadıma koş.

^{84*} Ey Tayyip oğlu Zühdf yeter, dua (etmeye) başla. Söz söylemeyi bilenlerin adeti sözü dua ile kesmektir.

^{85*} Cihanda adalet, zulüm, hâkim ve mahkûm (sözleri) anıldıkça, hükmettiğin yerlerin divanı ihtiyaç sahipleri (ile) doldukça...

^{86*} Yaptıkları sorgulanamayacak (olan) Allah, Abdülhamid Han Hazretlerini heybetle adalet tahtının süsü eylesin.

El- 'abdü' d-dâ'⁸⁸

Min ğayr-ı hadd Trabzon'un 'ulemâsından ve meşâyih-ı Halvetiyyesinden olup İstînâf Mahkemesi A'zâlığınan ve Matba'a Müdürlüğüyle Trabzon Gazetesi Muharriirliğinden mağdüren infişâl iden Tayyib Efendi-zâde Hâfız⁸⁹

SONUÇ

Bu çalışmada, Trabzonlu Tayyib-zâde Hâfız Mehmed Zühdi'nin *Kasîde-i Hamîdiyye* isimli tebriknamesi ele alınmış, bu sayede Sultan II. Abdülhamid Han'a yazılmış manzum bir tebrikname örneği ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

Çalışmayla birlikte, cülusunun 25. yıl dönümü için *Tebriknâme-i Millî* isimli bir çalışma da mevcut olan II. Abdülhamid için aynı hususta, kaside nazım biçimiyle kaleme alınmış bir de manzum bir tebriknamenin olduğu ortaya konulmuştur. Bu noktada Ali Emîri Efendi'nin II. Abdülhamid'e yazdığı tebriknamelerin yer aldığı *Levâmi'ü'l-Hamîdiyye* isimli eseri de anmak yerinde olacaktır.

Kasîde-i Hamîdiyye, edebî metinlerin tarihe tanıklığı bağlamında tebrikname türündeki eserlerin kültür tarihi açısından önemini bir kez daha göstermiştir.

Metnin incelenmesiyle birlikte *Kasîde-i Hamîdiyye*'nin iki yönünün olduğu görülmüştür. Bunlar, metinde yer alan methiye kısımlarıyla, şairin memuriyetten azledilmesine sebep olan kişileri şikâyet ettiği kısımlardır.

Methiye bölümlerinde şair, Osmanlı Devleti'nin başkentini, padişahı ve askeriyeyi övmüş, II. Abdülhamid Han döneminde yapılan ıslahatlar üzerinde durmuştur. İmar faaliyetleri ile askerî yenilikler ise şairin hususi olarak işlediği konular olmuştur.

Tebriknamede şikâyetin dile getirildiği kısımlarda da Zühdi, memuriyetten azlini padişaha arz etmiştir. Şair, bu bilgilerin yer aldığı beyitlerde kendi hayatına dair bilgiler de sunmuştur. *Kasîde-i Hamîdiyye* bu yönüyle şairin hayatına dair kaynaklarda yer almayan anekdotlar içermektedir.

Zühdi, memuriyet hayatıyla ilgili bilgiler verirken etrafında rüşvet ile iş yapan kimseler olduğunu ve kendisinin bu tip işlerden uzak durduğunu söylemiştir. Şair, bu bölümlerde anlattıklarıyla dönemin sosyal hayatındaki çarpıklıklara ayna tutmuştur. Ayrıca kendisiyle alakalı bilgileri sıralarken memurluktan azledilmesinin ardından dua-guluk maaşıyla geçindiğini söylemiştir. Bu bilgiden hareketle Osmanlı Devleti'ndeki dua-guluk sisteminin bu dönemde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Zühdi'nin ayrıca memurken 1400 kuruş aylık aldığını söylemesi de dönemin memur maaşları hakkında bilgi vermektedir.

⁸⁷* Allah askerlerini zafere ulaştırın, düşmanlarını yenilgiye uğratsın. Her yerde (onun) ululuk ve şanının sancağı dalgalansın.

⁸⁸* Duacı olan kul.

⁸⁹* Hadd(im) olmayarak, Trabzon'un alimlerinden ve Halveti şeyhlerinden olup İstinaf Mahkemesi azalığından ve Matbaa Müdürlüğüyle Trabzon Gazetesi yazarlığından mağduren azledilen Tayyib Efendi'nin oğlu Hafız.

Metinde bunların yanı sıra II. Abdülhamid Han'ın halifeliğine ve İstanbul'un hilafet merkezi oluşuna da dikkat çekilmiştir. Bu, şairin Osmanlı Devleti'nin tüm İslam devletlerinin hamisi olduğuna inandığını ve kendisinin de dinî kaidelere bağlı bir kişi olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Açık, T. (2023). Kerim devletin duacıları ve/veya Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal yardım uygulaması olarak duâgûyân maaşı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. T.C. 100. Yılı Özel Sayısı, 291-308.
- Akçakale, G. (2020). Zühdî, Tayyip-zâde Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zuhdi-mehmed-tayyipzade>. Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2024.
- Arslan, M. (2019). *Osmanlı padişahlarının manzum târihçeleri fihrist-i şâhânlar*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınevi.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemi eğitim politikaları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11), 23-32.
- Çakmak, S. (2000). Sultan II. Abdülhamid'in 25. cülûs kutlamaları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, Yasemin (2007). Tayyip-zâde Hâfız Mehmed Zühdî hayatı eserleri ve Nevbâve'si. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, H. (2017). *Levâmü'l-hamîdiyye (Sultan Abdülhamid parıltıları)*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Doğan, H. (2022). Kasîde-i Hamîdiyye (Zühdî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaside-i-hamidiyye-zuhdi>. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2024.
- Gür, Süleyman (2018). Osmanlı döneminde yetişen Trabzonlu müellifler ve eserleri: bir literatür tespiti denemesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5(1), 155-239.
- İpşirli, M. (1994). Duâ-gû. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 9, ss. 541-542).
- İzgöer, A. Z. vd. (2017). *Tebrikname-i Milli Sultan Abdülhamid'in ilk yirmi beş yılı (1876-1900)*. İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Kaçar, M. (2023). "Tayyibzade Hâfız Mehmed Zühdî", *Trabzon'un kültürel yüzü 2-100 biyografi ikinci kitap*. (Muhsin Kalkışım vd., Eds.) İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kasîde-i Hamîdiyye*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY04606, 1b-6b.
- Köksal, Ülkü (2016). II. Meşrutiyet dönemi'nden Cumhuriyet'e Trabzon'da dinî neşriyat. *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler*

Kitabı Cilt II. (Şenol Saylan vd., Eds.) (ss. 747-754). Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi.

Kubbealtı Lugati: <https://lugatim.com/>

Küçük, C. (1988). Abdülhamid II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C.1, ss. 216-224).

Tuğluk, İ. Halil (2010). Divan şiirinde manzum tebrik-nâmeler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi TAED*, 42, 41-68.

Şemseddin Sâmî. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.

Uzun, M. İ. (2023). Zühdf Mehmed Efendi ve eserleri. *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri Osmanlı Dönemi* (Süleyman Gür vd., Eds.) (ss. 691-695). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Tayyib-zâde Zühdf, *Kasîde-i Hamîdiyye*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Demirbaş No: NEKTY04606.

Yüksel, M. (1990). *Nazmu's-siyer*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

TAYYIB-ZADE ZUHDI FROM TRABZON'S TEBRIKNAME WRITTEN TO ABDULHAMID II: QASIDA-I HAMIDIYYE

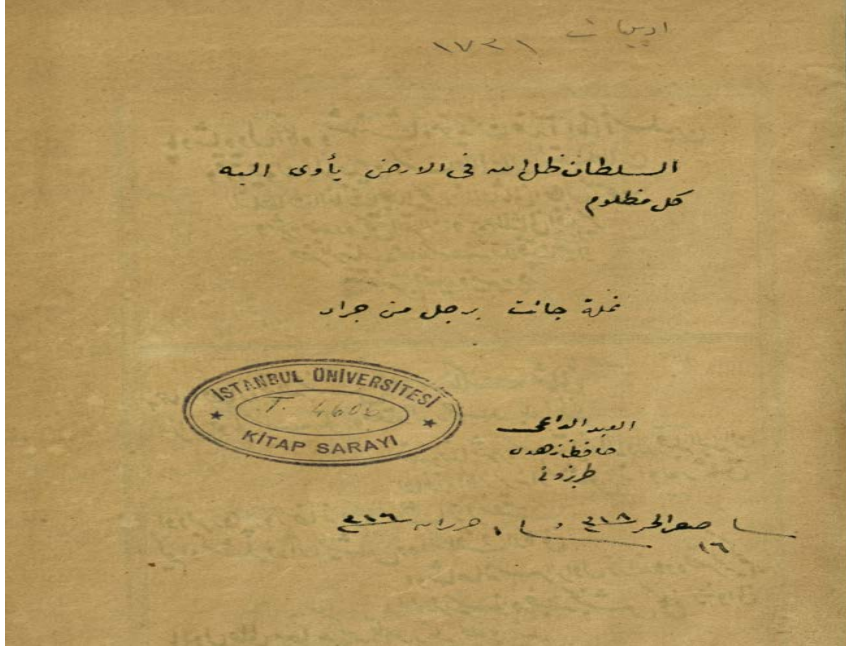
ABSTRACT

Classical Turkish literature texts are documents that reflect the literary atmosphere of their period as well as containing information about historical periods and events with their rich content. At this point, some genres stand out. Tebriknames written by many poets between the 15th and 20th centuries in Turkish literature are among these. Among these types of works written for various reasons, those written for the reason of enthronement-promotion-rank were created by directly including historical events in literary texts. In these texts, which can be written in verse or prose, the author praises his addressee, prays for him, wishes him well and sometimes expresses his own wishes by placing the event that caused him to write the tebrikname as the basis of his text. Qasida-i Hamidiyye, which is the subject of our study, also stands out as a work of this kind.

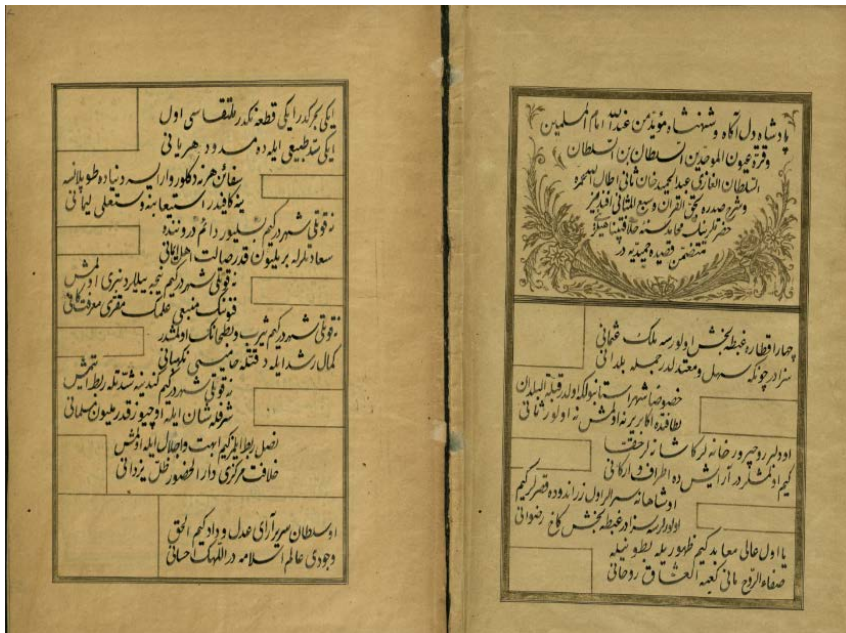
The text was written by one of the important figures of Trabzon, Tayyib-zade Hafiz Mehmed Zühdi from Trabzon, on the occasion of the 25th anniversary of the accession of Sultan Abdulhamid II. The work was written in 1318-1316/1900, which corresponds to this year. The author stated this information in the introduction of the manuscript. In the tebrikname, the poet praised Sultan Abdulhamid II, mentioned the innovations made during his reign, said that he was his supplicant, and also expressed his grievance regarding his dismissal from his official position. In addition to these features of Qasida-i Hamidiyye, it is also important that the text contains information about Tayyib-zade Hafiz Mehmed Zühdi from Trabzon's personal life. In the study, firstly, information is given about the poet of Qasida-i Hamidiyye, Tayyib-zade Hafiz Mehmed Zühdi from Trabzon, then Qasida-i Hamidiyye is examined as an example of a tebrikname, and then the written text and facsimile of the tebrikname, including its intralingual translation, are given.

Keywords: Classical Turkish literature, qasida, literary genre, tebrikname, accession, Abdülhamid II.

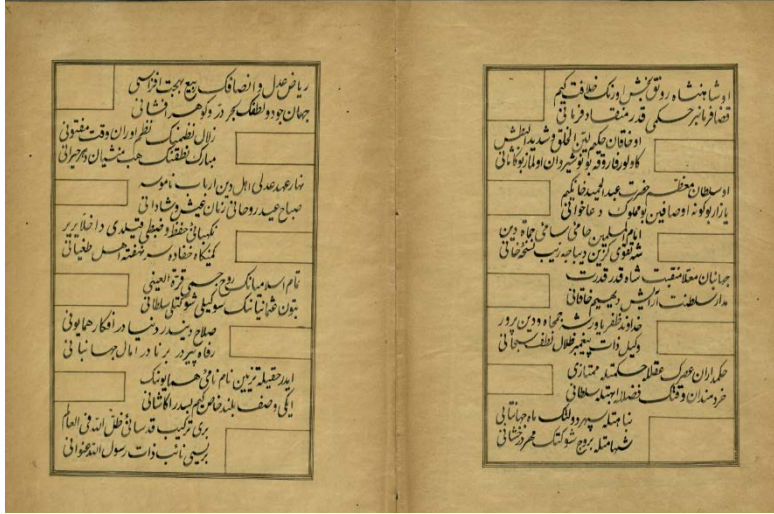
Ek 1. *Kasîde-i Hamîdiyye*: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Demirbaş no: NEKTY04606 v. 1a.

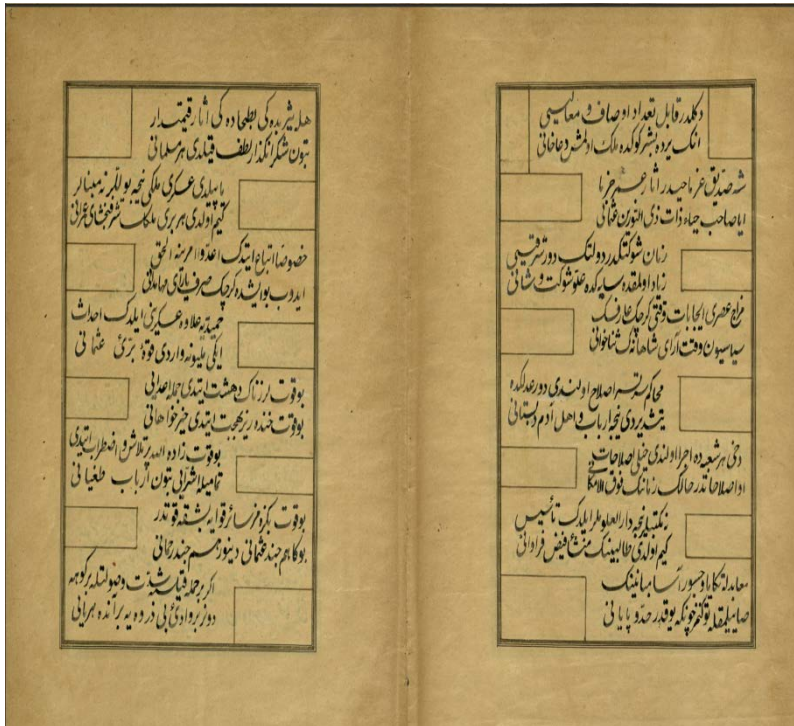
Ek 2. *Kasîde-i Hamîdiyye*, v. 1b-2a.

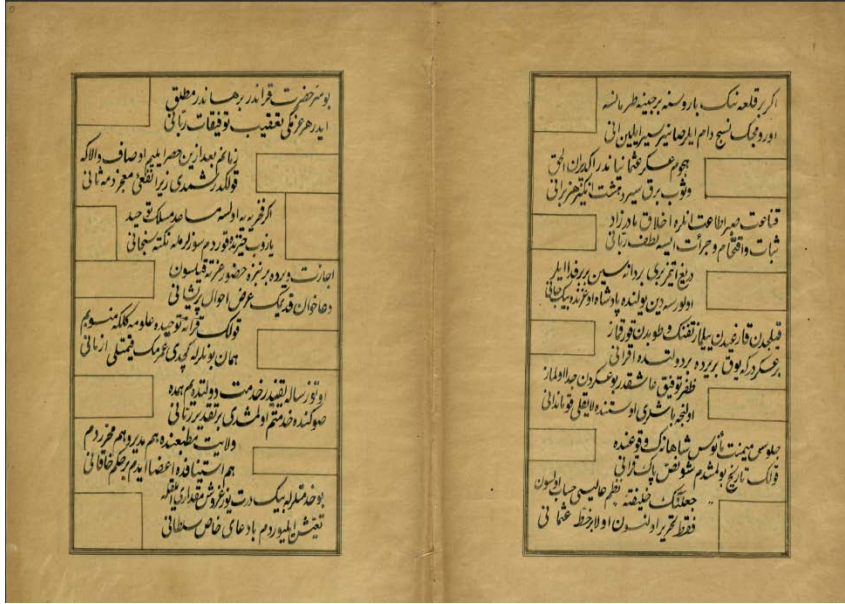
Ek 3. Kasîde-i Hamîdiyye v. 2b-3a.

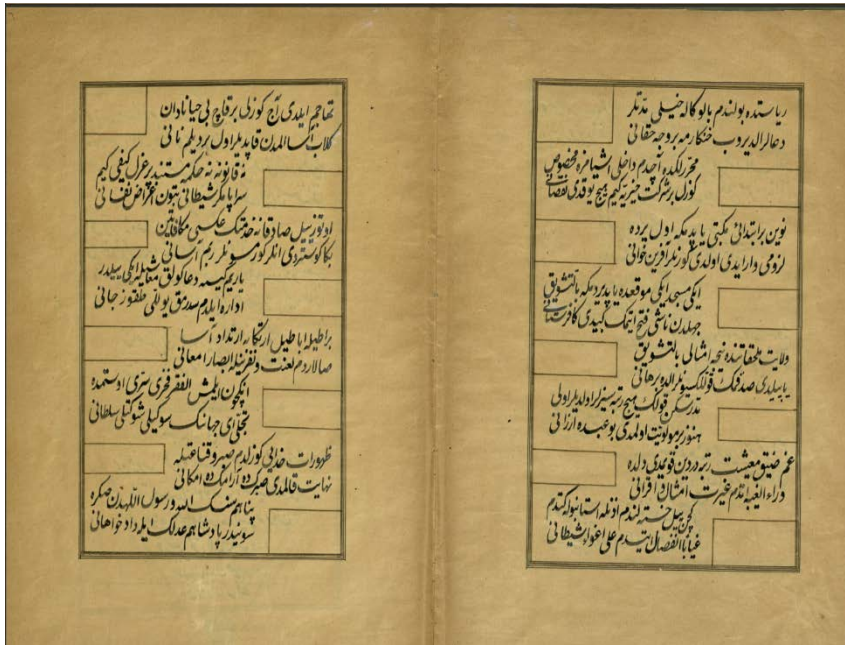
Ek 4. Kasîde-i Hamîdiyye v. 3b-4a.

Ek 5. Kasîde-i Hamîdiyye v. 4b-5a.

Ek 6. Kasîde-i Hamîdiyye v. 5b-6a.

Ek 7. Kasîde-i Hamîdiyye v. 6b.

